

**Ramon Llull, escriptor de Déu. Etapa napolitana:
obres i accions (Nàpols 1293, octubre - 1294, desembre)**

Pere Villalba i Varneda
Universitat Autònoma de Barcelona

Ramon Llull és un intel·lectual laic de la Baixa Edat Mitjana que, nascut a la ciutat de Mallorca, desplega una activitat filosòfica, científica i diplomàtica en diversos països de l'àmbit de la Mediterrània i del centre d'Europa: sense estar afiliat a cap corrent ideològic ni pertànyer a cap institució acadèmica ni a cap organisme eclesiàstic, es comprometé en un projecte personal de millora cultural, social, religiosa i política dins la cristiandat del segle XIII i començament del XIV, servint-se dels mitjans de la paraula oral i escrita i fent acte de presència als llocs més candents de les diverses societats continentals i de la Mediterrània.

1. Introducció

Ramon Llull elaborà una vasta obra escrita –literària, mística, sociològica, política, científica, filosòfica, teològica– que féu compatible amb una vida veritablement activa i viatgera, tot polemitzant sobre les grans veritats teològiques i filosòfiques. Ramon Llull també va disputar sobre les controvèrsies científiques referents a l'origen i a la fi de l'univers i de l'espècie humana amb els erudits i savis de les universitats d'aquella inquieta Europa i, alhora, amb els pensadors dels cenacles musulmans. El resultat final d'aquesta gestió del coneixement fou una *Teologia filosòfica* o una *Filosofia teològica*. Això fa que Ramon Llull sigui avui dia un model de pensament multivalent, un prototipus obert davant la controvèrsia hodierna, com ho han estat moltes altres ments preclares de l'Europa de tots els temps.

Ramon Llull va sistematitzar aspectes dels mecanismes de la tècnica de pensar, el que anomenà *Art* –una ciència per explicar totes les ciències, un llenguatge universal, un artillugi gairebé d'àmbit digital al servei del maquinari cognoscitiu–, va fixar els temes teològics més importants enfrontant-se amb el dilema fe/raó, va utilitzar l'art de la ploma per tractar tota la ciència del seu temps, alhora que donava el tret de sortida a la literatura catalana, es va relacionar per escrit amb papes i reis de l'Europa dels segles XIII/XIV, estigué present en sessions de palau, visità la cúria papal i assistí a congressos eclesiàstics, baixà al nivell dels artesans, dels joglars, dels pelegrins, dels mercaders, dels vianants, dels moribunds, dels marginats, fustigà els prepotents, escometé els viciosos, s'enutjà amb els ociosos, hostilitzà els envanits, viatjà a Montpeller, París, Roma, Nàpols, Pisa, Gènova, Tunísia, Bugia, Xipre, Armènia Menor, Jerusalem i Sicília, cercant amb tossuderia gestos de concòrdia, defensant la fe cristiana fins al martiri, si calgués, amb argumentació objectiva i informatitzada. I no per tot això Ramon Llull va ser un *utòpic*, car va saber trobar o disposar el seu lloc en el moment oportú, i enfrontar-se, quan calia, a les dificultats més desesperançadores, tot donant acompliment en part a la seva *utopia possible ad exaltationem et gloriam diuini nominis* (151. *Epistola Raimundi ad regem Francorum*, París, 1288-1289).

El mitjà que Ramon Llull va utilitzar en el seu programa de vida fou la paraula escrita: 275 obres, alguna escrita en àrab (no trobada), d'altres en català (17 obres), unes altres en català i llatí (34 obres) i tota la resta del conjunt en llatí només (224 obres). Els temes del seu interès eren tots, des de les grans tesis teològiques i filosòfiques fins a les ciències particulars, com el Dret, la Medicina, l'Astronomia, la Geometria, així com també la teoria política, la doctrina educativa, les ciències experimentals i l'entramat sociològic, i fins i tot elaborà sistemes coherents per a unes eleccions justes a càrrecs públics.

Ramon Llull fou un esplèndid prosista de creació literària pròpia –prosa i poesia–, de manera que fou i és mestre de la ficció literària en llengua catalana, i fou autor de la seva autobiografia (*Vita coetanea*), dictada a uns monjos cartoixans de París (agost/setembre de 1311), als seus 79 anys.

Ramon Llull també queda inserit dins la mística, aquella ciència sobre la ciència de la sapiència irrefutable, on l'individu ha perdut els universals i els predicaments que fan tangibles les ombres de les ombres: s'endinsa en la pensa del seu Déu –en diu *Amat*–, i alhora en fa partícips tots aquells qui vulguin. El seu *Llibre d'amic i Amat* és una de les obres summes dins els escrits místics universals.

En conclusió, Ramon Llull entra definitivament en l'ateneu dels filòsofs universals, els quals, fins aleshores, també eren teòlegs, i matemàtics, i astrònoms, i físics, i moralistes, i sociòlegs, i músics, i gramàtics, i politòlegs i literats, i poetes i –¿per què no?– místics.

2. ¿Què no és Ramon Llull?

Tot imitant el mètode de la Teologia negativa, estableixo que Ramon Llull no fou pas un convertit, si bé va canviar de vida –“de conuersione sua ad poenitentiam”, *Vita coetanea*, 1–, no fou pas un predicador, sinó un interlocutor, no va ser un novel·lista, però va repassar amb censura els costums de la seva societat, no va fer diàleg interreligiós, sinó ecumenisme tot discutint sobre veritats teològiques amb els subjectes d'altres creences, no fou un màrtir, tot i que ho volia ser, no va ser franciscà ni del tercer orde franciscà, tot i que professava una gran predilecció per Francesc d'Assís, i no s'hi quedà encallat, i tampoc no va ser cap alquimista, ni cap utòpic simple, fantasiós o llunàtic o extravagant. Ramon Llull va ser, simplement, el qui va veure la “idea” i s'hi va lliurar amb plenitud.

Ramon Llull posà en marxa una filosofia de l'acció escrivint, parlant i viatjant per tota la geografia mediterrània i europea. D'aquí el qualificatiu ‘Filòsof de l'acció’ que va rebre de l'historiador Llinarès ja fa uns anys. (Llinarès)

Ramon Llull basà el seu pensament en la categoria clàssica i universal de la *Diferència*. L'expressió “Filòsof de la Diferència” aplicada a Ramon Llull prové del professor francès Vladimir JANKÉLÉVITCH (1903-1985), en el seu pròleg a *La Philosophie de l'amour chez Raymond Lulle*, de Louis Sala-Molins (Paris - Mouton - La Haye 1974), en els termes següents: “Dieu, l'aimé suprême, est aussi l'absolument autre et la différence absolue : Dieu est non seulement autre, mais tout autre, et autre même que l'autre; il diffère de tout ce qui existe. *Ramon est le premier philosophe de la différence*. L'articulation plurielle de l'Amic, et de l'Amat et de l'Amor est véritablement au centre de ses pensées” (p. 7).

3. París-Montpeller-Gènova-Roma-Gènova-Tunis-Nàpols: anys 1288-1293

Ramon Llull havia estat a París per primer cop els anys 1288-1289, la seva actuació i presentació davant dels savis universitaris va ser tot un èxit, si bé la crítica que aquells mestres van fer a la seva Art fou incisiva, i ell reacciona, i retorna a Montpeller, el seu *scriptorium* preferit, i remodela la seva Art fent-hi una estricta reducció de les figures a quatre –n’havien estat 16– i es dedica a escriure obres marianes, i l’any 1292 és a Roma on redacta el 52. *Liber de passagio, i. e.*, 52a. *Epistola ad papam Nicholaum IV (= Quomodo terra sancta recuperari potest) et* 52b. *Tractatus de modo conuertendi infideles* (Roma 1292; ROL XXVIII, 2002: urgència d’organitzar un pla estratègic contra l’islam a la Mediterrània), davant de la caiguda de Sant Joan d’Acre l’any anterior a les mans dels mamelucs. Pel maig de 1293, Ramon Llull és a Gènova, amb l’ànim d’embarcar-se cap a Tunis, cosa que féu pel mes de setembre, després de superar alguns inconvenients personals.¹

Ramon Llull arriba a Tunis pel mes d’agost/setembre, i tot seguit parla amb els doctors musulmans, amb els quals discutirà els dogmes cristians, assegurant-los que, si li demostren que les creences musulmanes són millors, ell es farà musulmà (*Vita coetanea*, 26-27). Aquell simposi resultà favorable a Ramon Llull, ja que demostrà la fe cristiana per mitjà de les raons necessàries.

[*Vita coetanea*, 28]. Llavors, quan semblava que Ramon il·luminava les ments dels infidels sobre tals coses, s’esdevingué que un personatge, no poc famós entre els sarraïns, que havia apercebut les paraules i la intenció de Ramon, va suplicar al rei tot aconsellant-lo que manés tallar el coll d’aquell home que s’esforçava a subvertir la nació sarraïna i a destruir la llei de Mahoma amb gosadia temerària.

Al terme d’un consell celebrat sobre aquest afer, la voluntat del rei, per instigació de l’esmentat personatge famós i de molts altres, s’inclinava ja cap a la mort de Ramon.

En adonar-se’n un d’ells, home prudent i ple de ciència, féu tots els possibles per obviar un crim tan gran, i persuadí el rei que no fóra per a ell una acció honrosa de matar un varó tan remarcable, el qual, per bé que pretenia difondre la seva llei cristiana, semblava, tanmateix, tenir una copiosa maduresa de bondat i de prudència, i hi afegí també que seria reputat com a bon sarraí aquell qui s’atrevis a introduir-se entre els cristians per imprimir en llurs cors la llei dels sarraïns.

El rei, efectivament, donà la seva aquiescència a paraules d’aquesta mena i de semblants, i va desistir de la mort de Ramon; això no obstant, va manar que, tot seguit, fos expulsat del reialme de Tunis.

¹ Per a totes les referències biogràfiques: Villalba i Varneda.

Ramon Llull és obligat a embarcar en una nau que havia de sortir, però el seu pensament apostòlic i el desig de patir martiri, si s'esqueia, l'obliguen a traslladar-se en una altra nau d'amagat. En aquest amagatall, Ramon Llull tingué temps de començar a redactar la 53. *Taula general* a partir del mes de setembre de 1293 (acabada el 13 de gener de 1294 a Nàpols), i segurament marxà, com a molt tard, en el mes d'octubre en alguna nau que feia la ruta comercial regular cap al port de Nàpols, "i allí, mentre anava llegint la seva Art,² romangué fins a l'elecció del senyor papa Celestí V" (*Vita coetanea*, 30; Celestí V fou papa uns sis mesos: 5.VII.1294, a Perusa-13.XII.1294, a Nàpols), i a començament de 1295 deuria encaminar-se cap a Roma.

4. Nàpols: 53. *Taula general* / *Tabula generalis* (1294)

Cal centrar-se en l'obra artística d'aquests moments: 53. *Taula general* / *Tabula generalis* (començada a Tunis, mitjan setembre, 1293, acabada a Nàpols, 13 de gener, 1294). Aquesta obra representa una modificació formal molt important en la trajectòria de l'Art lul·liana, en la mesura que adopta clarament i rigorosa l'estructura matemàtica, i ha estat demostrat que la combinatòria present de les 1680 cambres resultants està sotmesa a les exigències logarítmiques que tenen per exponent nou principis absoluts (les anteriors dignitats) i nou de relacionals. Des d'aquesta perspectiva, es tracta d'una verificació matemàtica del mètode lul·lià, la qual confirma que Ramon Llull s'hauria informat i/o aconsellat per algun especialista matemàtic de la Universitat de Nàpols. La connexió de Ramon Llull amb els docents de la Universitat de Nàpols queda encara confirmada per la temàtica desenvolupada en altres obres escrites durant aquest any, les quals responen, sens dubte, a interessos dels investigadors universitaris, com són 56. *Lo sisè seny, lo qual apel·lam affatus* / *Liber de sexto sensu, i. e. De affatu* i el tractat 60. *De leuitate et ponderositate elementorum* (vegeu l'apartat 7).

5. Generació de les cambres³

Atès que cada columna de les 84 del sistema està constituïda per tres principis absoluts i tres principis relacionals, tots sis amb la mateixa lletra, si bé diferenciats amb colors diferents, caldrà assignar-los un nombre ordinal (1r, 2n, 3r, 4t, 5è, 6è), de manera que la primera cambra (1^a) i la darrera (20^a) quedaran formades així: (1^a) 1r = B, 2n = C, 3r = D // (20^a) [t] 4t = B, 5è = C, 6è = D. El senyal [t] indica el pas de principis absoluts a principis relacionals. El procés és el següent:

- A. Amb la finalitat de conformar les quatre primeres cambres de qualsevol de les 84 columnes (Figura 3), cal començar fixant el primer i segon elements (1r i 2n dels cercles gran i mitjà), i, a continuació, es mou el cercle petit (cap a l'esquerra) tot seleccionant successivament els seus principis: (1^a = 1r, 2n, 3r), (2^a = 1r, 2n, 4t), (3^a = 1r, 2n, 5è), (4^a = 1r, 2n, 6è).
- B. El segon grup de combinacions (cambres 5^a-7^a) es formen deixant encara fix el 1r principi (del cercle gran, que és fix) i variant el segon element dels triplets (movent cap a l'esquerra el cercle mitjà) amb el principi següent a l'utilitzat en els triplets del grup anterior, i, tot seguit, es mou el cercle petit afegint-hi un a un

² No s'hi ha d'entendre que la lectura fos feta necessàriament a la Universitat de Nàpols, restaurada per Carles I d'Anjou el 1266, ja que el nom de Ramon Llull no figura entre els qui hi professaren; cal pensar més aviat que ho féu en algun convent franciscà; el més probable és que el biògraf es refereixi a les intervencions realitzades l'any següent a Lucera i a Nàpols mateix amb els sarraïns. Cf.

³ Explicació verificadora feta pel Prof. Roman Jordi Adillon Boladeres; UB (Barcelona, 26, set., 2016). A distingir: cambres = 3 lletres/concepte; columna = 84, amb 20 cambres cadascuna (= 1680 cambres en total). El sistema es basa en la Figura 4 de l'obra 53. *Taula general* / *Tabula generalis* (vegeu la Figura 5), formada per tres cercles: gran (fix), mitjà (mòbil) i petit (mòbil), cadascun amb 9 lletres (B-K).

- i en l'ordre seu els seus tres principis relacionals: (1r, 2n, 4t), (1r, 3r, 5è), (1r, 3r, 6è).
- C. El tercer grup combinatori, cambres 8^a i 9^a, s'obté seguint el mateix procés anterior: queda fix el 1r principi, es varia el 2n agafant, amb l'ordre establert, el principi següent al col·locat en els triplets del grup anterior i, tot seguit, el mou el cercle petit seleccionant un a un en l'ordre establert tots els principis que vénen a continuació del principi ara fixat en el cercle mitjà: (1r, 4t, 5è), (1r, 4t, 6è).
 - D. La cambra 10^a s'obté amb el procés anterior: (1r, 5è, 6è).
 - E. Les cambres 11^a-13ª segueixen el procés anterior, però avançant la lletra del cercle gran: (2n, 3r, 4t), (2n, 3r, 5è), (2n, 3r, 6è).
 - F. Cambres 14^a-16^a: (3r, 4t, 5è), (3r, 4t, 6è), (3r, 4t, 6è).
 - G. Cambres 17^a-19^a: (3r, 4t, 5è), (3r, 4t, 6è), (3r, 5è, 6è).
 - H. Cambra 20^a: (4t, 5è, 6è).

principis 9 / t / 9	columnes	diferència	cam- bres	B Bondat C Magnitud D Eternitat			[t] B Diferència C Concordança D Contrarietat				
				1r	2n	3r	[t]	4t	5è	6è	
				tres cercles			[t]	tres cercles			
B / K	1-28 = 28 col.	28	1	B	C	D	t				1r-2n-3r
			2	B	C		t	B			1r-2n : 4t
C / K	29-49 = 21 col.	7	3	B	C		t	C			1r-2n : 5è
			4	B	C		t	D			1r-2n : 6è
D / K	50-64 = 15 col.	6	5	B	D		t	B			1r-3r : 4t
			6	B	D		t	C			1r-3r : 5è
E / K	65-74 = 10 col.	5	7	B	D		t	D			1r-3r : 6è
			8	B			t	B	C		1r : 4t-5è
F / K	75-80 = 6 col.	4	9	B			t	B	D		1r : 4t-6è
			10	B			t	C	D		1r : 5è-6è
G / K	81-83 = 3 col.	3	11	C	D		t	B			2n-3r : 4t
			12	C	D		t	C			2n-3r : 5è
H / K	84 = 1 col.	2	13	C	D		t	D			2n-3r : 6è
			14	C			t	B	C		2n : 4t-5è
			15	C			t	B	D		2n : 4t-6è
			16	C			t	C	D		2n : 5è-6è
			17	D			t	B	C		3r : 4t-5è
			18	D			t	B	D		3r : 4t-6è
			19	D			t	C	D		3r : 5è-6è
	84 columnes		20				t	B	C	D	4t-5è-6è

Figura 1. Distribució de les lletres/concepte segons llur estructura combinatoria

1. 1. BCD 20. BCD	2. 1. BCE 20. BCE	3. 1. BCF 20. BCF	4. 1. BCG 20. BCG	5. 1. BCH 20. BCH	6. 1. BCI 20. BCI	7. 1. BCK 20. BCK
8. 1. BDE 20. BDE	9. 1. BDF 20. BDF	10. 1. BDG 20. BDG	11. 1. BDH 20. BDH	12. 1. BDJ 20. BDJ	13. 1. BDK 20. BDK	
14. 1. BEF 20. BEF	15. 1. BEG 20. BEG	16. 1. BEH 20. BEH	17. 1. BEI 20. BEI	18. 1. BEK 20. BEK		
19. 1. BFG 20. BFG	20. 1. BFH 20. BFH	21. 1. BFI 20. BFI	22. 1. BFK 20. BFK			
23. 1. BGH 20. BGH	24. 1. BGI 20. BGI	25. 1. BGK 20. BGK				
26. 1. BHI 20. BHI	27. 1. BHK 20. BHK					
28. 1. BIK 20. BIK						
29. 1. CDE 20. CDE	30. 1. CDF 20. CDF	31. 1. CDG 20. CDG	32. 1. CDH 20. CDH	33. 1. CDI 20. CDI	34. 1. CDK 20. CDK	
35. 1. CEF 20. CEF	36. 1. CEG 20. CEG	37. 1. CEH 20. CEH	38. 1. CEI 20. CEI	39. 1. CEK 20. CEK		
40. 1. CFG 20. CFG	41. 1. CFH 20. CFH	42. 1. CFI 20. CFI	43. 1. CFK 20. CFK			
44. 1. CGH 20. CGH	45. 1. CGI 20. CGI	46. 1. CGK 20. CGK				
47. 1. CHI 20. CHI	48. 1. CHK 20. CHK					
49. 1. CIK 20. CIK						
50. 1. DEF 20. DEF	51. 1. DEG 20. DEG	52. 1. DEH 20. DEH	53. 1. DEI 20. DEI	54. 1. DEK 20. DEK		
55. 1. DFG 20. DFG	56. 1. DFH 20. DFH	57. 1. DFI 20. DFI	58. 1. DFK 20. DFK			
59. 1. DGH 20. DGH	60. 1. DGI 20. DGI	61. 1. DGK 20. DGK				
62. 1. DHI 20. DHI	63. 1. DHK 20. DHK					
64. 1. DIK 20. DIK						
65. 1. EFG 20. EFG	66. 1. EFH 20. EFH	67. 1. EFI 20. EFI	68. 1. EFK 20. EFK			
69. 1. EGH 20. EGH	70. 1. EGI 20. EGI	71. 1. EGK 20. EGK				
72. 1. EHI 20. EHI	73. 1. EHK 20. EHK					
74. 1. EIK 20. EIK						
75. 1. FGH 20. FGH	76. 1. FGI 20. FGI	77. 1. FGK 20. FGK				
78. 1. FHI 20. FHI	79. 1. FHK 20. FHK					
80. 1. FIK 20. FIK						
81. 1. GHI 20. GHI	82. 1. GHK 20. GHK					
83. 1. GIK 20. GIK						
84. 1. HIK 20. HIK						

Figura 2. Taula sinòptica de la *Tavla General* calculada en set parts/sèries globals (1, 29, 50, 65, 75, 81, 84: 1680 canbres)

	1	2	3
	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} D ^{Eternitat} tB ^{Diferència} C ^{Concordança} D ^{Contrarietat}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} E ^{Potestat} tB ^{Diferència} C ^{Concordança} E ^{Principi}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} F ^{Saviesa} tB ^{Diferència} C ^{Concordança} F ^{Mitjà}
1	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} D ^{Eternitat}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} E ^{Potestat}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} F ^{Saviesa}
2	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tB ^{Diferència}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tB ^{Diferència}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tB ^{Diferència}
3	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tC ^{Concordança}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tC ^{Concordança}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tC ^{Concordança}
4	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tD ^{Contrarietat}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tE ^{Principi}	B ^{Bondat} C ^{Magnitud} tF ^{Mitjà}
5	B ^{Bondat} D ^{Eternitat} tB ^{Diferència}	B ^{Bondat} E ^{Potestat} tB ^{Diferència}	B ^{Bondat} F ^{Saviesa} tB ^{Diferència}
6	B ^{Bondat} D ^{Eternitat} tC ^{Concordança}	B ^{Bondat} E ^{Potestat} tC ^{Concordança}	B ^{Bondat} F ^{Saviesa} tC ^{Concordança}
7	B ^{Bondat} D ^{Eternitat} tD ^{Contrarietat}	B ^{Bondat} E ^{Potestat} tE ^{Principi}	B ^{Bondat} F ^{Saviesa} tF ^{Mitjà}
8	B ^{Bondat} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}	B ^{Bondat} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}	B ^{Bondat} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}
9	B ^{Bondat} tB ^{Diferència} D ^{Contrarietat}	B ^{Bondat} tB ^{Diferència} E ^{Principi}	B ^{Bondat} tB ^{Diferència} F ^{Mitjà}
10	B ^{Bondat} tC ^{Concordança} D ^{Contrarietat}	B ^{Bondat} tC ^{Concordança} E ^{Principi}	B ^{Bondat} tC ^{Concordança} F ^{Mitjà}
11	C ^{Magnitud} D ^{Eternitat} tB ^{Diferència}	C ^{Magnitud} E ^{Potestat} tB ^{Diferència}	C ^{Magnitud} F ^{Saviesa} tB ^{Diferència}
12	C ^{Magnitud} D ^{Eternitat} tC ^{Concordança}	C ^{Magnitud} E ^{Potestat} tC ^{Concordança}	C ^{Magnitud} F ^{Saviesa} tC ^{Concordança}
13	C ^{Magnitud} D ^{Eternitat} tD ^{Contrarietat}	C ^{Magnitud} E ^{Potestat} tE ^{Principi}	C ^{Magnitud} F ^{Saviesa} tF ^{Mitjà}
14	C ^{Magnitud} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}	C ^{Magnitud} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}	C ^{Magnitud} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}
15	C ^{Magnitud} tB ^{Diferència} D ^{Contrarietat}	C ^{Magnitud} tB ^{Diferència} E ^{Principi}	C ^{Magnitud} tB ^{Diferència} F ^{Mitjà}
16	C ^{Magnitud} tC ^{Concordança} D ^{Contrarietat}	C ^{Magnitud} tC ^{Concordança} E ^{Principi}	C ^{Magnitud} tC ^{Concordança} F ^{Mitjà}
17	D ^{Eternitat} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}	E ^{Potestat} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}	F ^{Saviesa} tB ^{Diferència} C ^{Concordança}
18	D ^{Eternitat} tB ^{Diferència} D ^{Contrarietat}	E ^{Potestat} tB ^{Diferència} E ^{Principi}	F ^{Saviesa} tB ^{Diferència} F ^{Mitjà}
19	D ^{Eternitat} tC ^{Concordança} D ^{Contrarietat}	E ^{Potestat} tC ^{Concordança} E ^{Principi}	F ^{Saviesa} tC ^{Concordança} F ^{Mitjà}
20	tB ^{Diferència} C ^{Concordança} D ^{Contrarietat}	tB ^{Diferència} C ^{Concordança} E ^{Principi}	tB ^{Diferència} C ^{Concordança} F ^{Mitjà}

[8 cambres repetides]

Figura 3. Sinopsi de la *Tavla General* (lectura: 1.680 caselles, 816 vàlides + 864 repetides, subratllades)

6. Generació de la combinatòria: Figura 4 (resultats de les 20 cambres)

En primer lloc, cal fixar els 6 principis que a combinar (3 absoluts i 3 relacionals). A continuació, s'ordenen com a primer, segon i tercer els principis absoluts per ordre alfabètic, i com a quart, cinquè i sisè els tres principis relacionals ordenats alfabèticament: 1r = B, 2n = C, 3r = D [t] 4t = B, 5è = C, 6è = D .

Per generar les 20 combinacions possibles d'aquests 6 elements agrupats de 3 en 3 sense repeticions (figura 1), s'ha d'aplicar el mètode de generació de l'ordre lexicogràfic (figures 3 i 4). El mateix ordre lexicogràfic juntament amb el fet que no hi pot haver repeticions implica que els elements de les ternes generades estiguin ordenats en ordre creixent estricte.

El Diagrama de flux (figura 5) que descriu la generació de les 20 cambres dins d'una columna concreta és un mètode algorítmic que visualitza com s'obtenen totes les combinacions de les 84 columnes i, a la vegada, pot ésser programat còmodament per tal que un ordinador pugui obtenir-les, tal com s'ha obtingut en la Figura 2 amb el Diagrama simbòlic d'un arbre (= lògica simbòlica).

Dues són les explicacions gràfiques de la manera com es generen totes les combinacions de les cambres utilitzant l'ordre lexicogràfic: el Diagrama d'arbre (visual i intuïtiu) i el Diagrama de flux (forma sintètica). El Diagrama d'arbre explicita totes les combinacions, però el Diagrama de flux ha de ser executat si es volen obtenir totes les combinacions possibles.

En el cas que es volgués explicitar les 1680 cambres possibles amb un Diagrama d'arbre, la dimensió d'aquesta estructura visual de grans dimensions abastaria un primer arbre amb les 84 columnes i, penjant de cadascuna d'aquestes columnes finals de branca, apareixeria un diagrama d'arbre que generaria les 20 cambres contingudes en cada columna, com s'assenyala en la figura 4. El resultat final són 816 cambres vàlides i 864 cambres repetides.

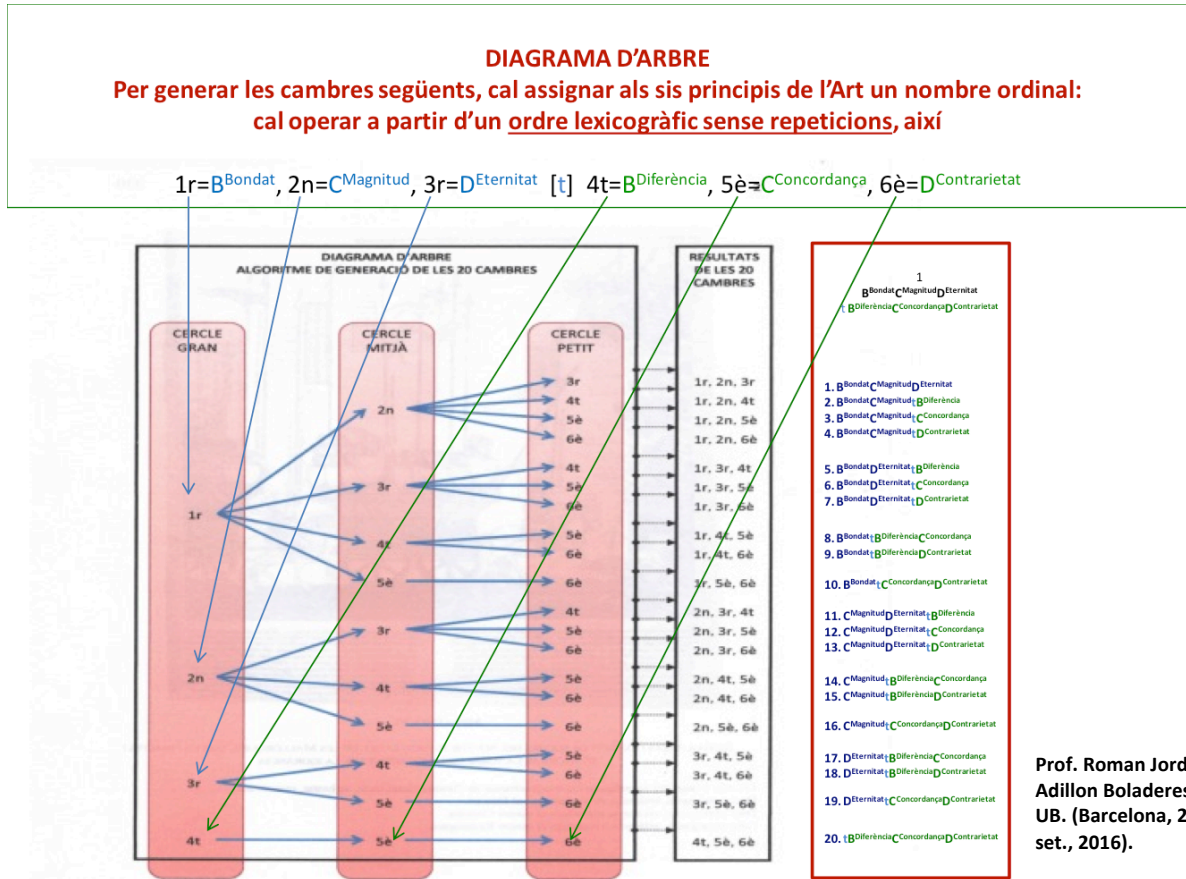

Figura 4. Diagrama d'arbre

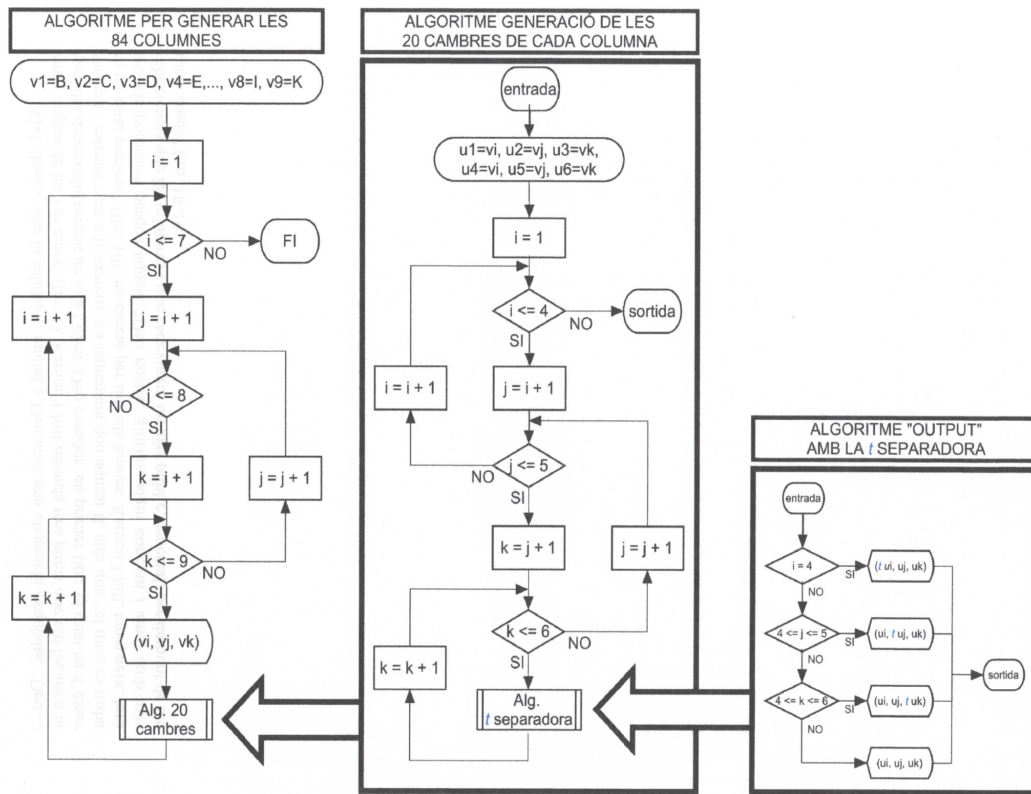

Figura 5

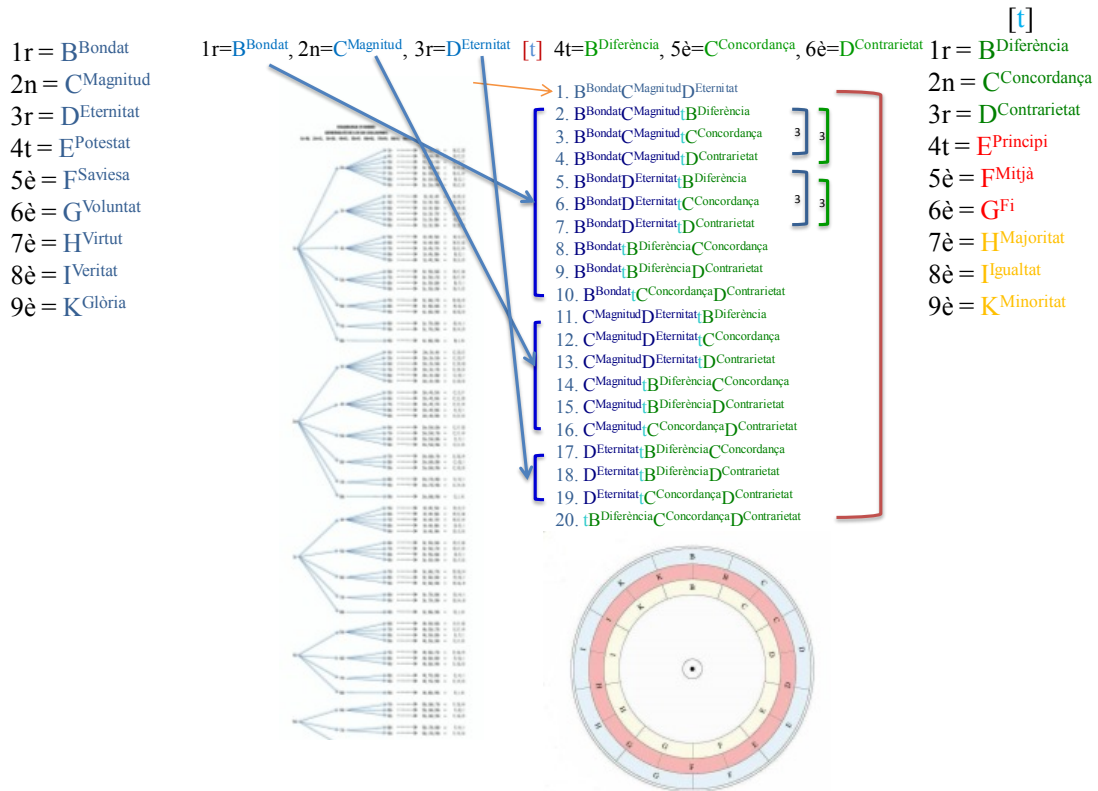

Figura 6

7. L'Art lul·lià

D'altra banda, és important de tenir present les etapes de l'elaboració de l'Art lul·lià per la seva pròpia evolució i reducció, amb la finalitat de comprendre millor els objectius perseguits per Ramon Llull i poder explicar les seves diverses reestructuracions en una

Taula 1. Cronologia de les diverses redaccions de l'Art i els seus comentaris
(7 redaccions + 11 lectures/comentaris)

OBRES ARTÍSTIQUES		LECTURES O COMENTARIS	
1 ^a .	3. <i>Ars compendiosa inueniendi ueritatem</i> (Mallorca, ca. 1274; MOG I, 1721): set figures.	1 ^{1a}	4. <i>Lectura compendiosa super Artem inueniendi ueritatem</i> (Mallorca 1274; MOG I, 1721).
2 ^a .	12. <i>Ars uniuersalis o Lectura Artis compendiosae inueniendi ueritatem</i> (Mallorca, monestir de Santa Maria de La Real, 1276; MOG I, 1721): subdivisió de les figures preestablertes i noves figures, la particular, la general i la universal.		
3 ^a .	27. <i>Art demonstratiua / Ars demonstratiua</i> (ca. 1283 Montpellier; ORL XVI, 1932; ROL XXXII, 2007): les set figures primeres i incorporació de la figura elemental, la figura demostratiua, la figura de la Teologia, la figura de la Filosofia i la figura del Dret.		29. <i>Introductoria Artis demonstratiuae</i> (Montpeller 1283-1285; MOG III, 1722): setze figures. 30 ¹ . <i>Regles introductòries a la pràctica de l'Art demonstratiua</i> (Montpeller, ca. 1283; ORL XVI, 1932): introducció a l'Art en vers. / 30 ² . <i>Regulae introductoriae in practicam Artis demonstratiuae</i> (Montpeller, ca. 1283; MOG IV, 1729): traducció lliure de la 30 ¹ . 36 ¹ . <i>Lectura super figuras Artis demonstratiuae</i> (Montpeller 1285-1287; MOG III, 1722): combinacions de les figures de l'Art. 37. <i>Liber exponens figuram elementalem Artis demonstratiuae</i> (Montpeller 1285-1287; MOG IV, 1729): graus, situació, composició, mixtió, generació etc. del Foc . 40. <i>Compendium seu commentum Artis demonstratiuae</i> (París 1288-1289; MOG III, 1722): extensa exposició sobre l'Art. Una obra pràctica a partir de les dues obres artístiques anteriors (la 3a i la 4a): 45. <i>Quaestiones per Artem demonstratiuam seu inuentiuam solubiles</i> (París/Montpeller 1289-1291; MOG IV, 1729): dues-centes sis qüestions de tema teològic, filosòfic i ètic.
4 ^a .	44. <i>Ars inuentiuam ueritatis</i> (Montpeller 1290; MOG V, 1729; ROL XXXVII, 2014): quarta remodelació de l'Art (quatre figures i un alfabet).		
5 ^a .	53. <i>Taula general / Tabula generalis</i> (començada a Tunis a mitjan setembre de 1293 i acabada a Nàpols el 13 de gener de 1294; ORL XVI, 1932, accessible a 'Ramon Llull DB', <i>Textos digitalitzats</i> ; ROL XXVII, 2002)	5 ^{1a} . 5 ^{2a} . 5 ^{3a} . 5 ^{4a} .	54. <i>Lectura compendiosa Tabulae generalis</i> (Nàpols 1294; MOG V, 1729; ROL XXXV, 2014): figures, principis, regles, proposicions i Taula.. 55. <i>Lectura super tertiam figuram Tabulae generalis</i> (Nàpols 1294-1296?; dos manuscrits, s. XV; ROL XXXV, 2014): ascensió i davallada del l'intel·lecte per la figura tercera.. 64. <i>Art de fer i sobre qüestions / Lectura super Artem inuentiuam et Tabulam generalem</i> (Nàpols/Roma 1295-1296; dos manuscrits catalans; MOG V, 1729; Joan Carles Simó Artero, <i>Edició llatina i comentari crític de l'obra de Ramon Llull "Ars ad faciendum et</i>

	<i>soluendum quaestiones</i> ” (Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, Facultat de Filosofia i Lletres, 2007). Tesi doctoral: regles, figures artístiques i qüestions sobre les veritats de la fe i ús extensiu de les formes correlatives.
5 ^{5a} .	79. <i>Breuis practica Tabulae generalis seu Ars compendiosa</i> (París, gener, 1299; C. Compagno, en preparació): mitjà breu d'introducció a l'aprenentatge de l'Art.
5 ^{6a} .	112. <i>Lectura artis, quae intitulata est Breuis practica Tabulae generalis</i> (Gènova, 1 de febrer de 1304; ROL XX, 1995): explicació reduïda dels principis generals de la 53. <i>Taula general..</i>
6 ^a .	126. <i>Ars breuis</i> , compendi de l'obra artística següent (Pisa, gener, 1308; ROL XII, 1984; accessible la versió anglesa a 'Ramon Llull DB', <i>Textos digitalitzats</i>): vademècum de l'Art lul·liana.
7 ^a .	128. <i>Ars generalis ultima</i> (començada a Lió, novembre de 1305; ROL XIV, 1986): compilació cabdal de la doctrina artística; finida tres anys més tard; fou la primera obra lul·liana editada (<i>editio princeps</i> : Venècia, 13 de novembre de 1480, RD 1; última redacció de l'Art).

8. Sincronologia bibliogràfica lul·liana a Nàpols

En aquest apartat, es presenta una proposta d'ordenació de les obres en conjunció amb els fets històrics coetanis, atès que algunes d'elles no aporten cap referència local ni cronològica específiques. En síntesi, es tracta de trobar-hi possibilitats que fins ara no havien estat prou ateses.⁴

Moviments i obres redactades a Nàpols (anys 1293-1294: 9 obres)

Gener

Nàpols: Ramon Llull està escrivint la 53. *Taula general / Tabula generalis*, i l'acaba el 13 de gener de 1294 (ORL XVI, 1932, accessible a 'Ramon Llull DB', *Textos digitalitzats*; ROL XXVII, 2002).

Començada fou esta ciència en mar, en lo port de Tunísia, mitjant setembre en l'any de l'encarnació .M.CC.XC.III., i fou finida en aquell any mateix, en les octaves d'Epifania, *in ciuitate Neapolis*, a honor de nostre Senyor Déu i de nostra dona Santa Maria (ORL XVI, ed. S. Galmés, Palma de Mallorca 1932, p. 517).

Incepta fuit haec scientia in mari, in portu Tunicii, in medio septembris anno incarnationis Domini 1293 [millesimo ducentesimo nonagesimo tertio], et fuit finita in eodem anno praedicto in octauis Epiphaniae en ciuitate Neapolis ad honorem domini Dei nostri et beatae uirginis Mariae. Amen (De fine, lín. 12-15, ROL XXVII, Brepols 2002, ed. Viola Tenge-Wolf).

Febrer

Nàpols, 1 de febrer: Ramon Llull obté el permís per parlar amb els musulmans de Lucera (prop de l'Adriàtic), segons un document signat per Carles II de Nàpols (1254-

⁴ Vegeu-ne els catàlegs de Bonner (s.d.; 1986) i Domínguez Reboiras (125-242).

1309), de la dinastia capetiana, casa d'Anjou, que fou rei de Nàpols de 1285 a 1309; el text fa així (Hillgarth, 66, 31):

Carles, rei d'Hongria, a Enric Girardi, cavaller, cap dels sarraïns de Lucera.

Quan el considerat baró Ramon Llull es presenti, per parlar amb els sarraïns de Lucera sobre la fe catòlica, a la mateixa terra de Lucera amb la nostra llicència i coneixença, un home especialment afecte [a Nós], et manem fermament i rotunda que, tenint el dit mestre Ramon recomanat sobre aquestes coses com convé, li prestis, a requeriment seu sobre les coses predites, totes les vegades que sigui necessari, el favor, l'auxili i el consell oportú.

Hauràs de tenir cura d'una manera més sol·licita perquè, amb el pretext de les presents lletres, no tracti de res que, de paraula i d'obra, sigui contrari al senyor pare nostre i a Nós.

Les presents lletres tindran una validesa com a mínim d'un any.

Donat a Nàpols, el dia 1 de febrer de la setena indicció, en el segon any del nostre regnat.

Ramon Llull escriu la 54. *Lectura compendiosa Tabulae generalis* (Nàpols 1294; cap data ni localització determinades; MOG V, 1729; ROL XXXV, 2014): figures, principis, regles, proposicions:

Finiuit Raimundus istam *Lecturam*, et est brevis ut sit impectorabilis, ratione cuius impectorabilitatis artista sciens Artem habeat in promptu sine libro suae solutionem quaestionis. Et in ista *Lectura* explicite et implicite consistit lectura *Tabulae generalis* (ROL XXXV, Brepols 2014, ed. Coralba Colomba).

Segueix la 55. *Lectura super tertiam figuram Tabulae generalis* (Nàpols 1294-1296?; dos manuscrits, s. XV; ROL XXXV, 2014; obra inacabada, només primera part; sense èxplicit): ascensió i davallada del l'intel·lecte per la figura tercera.

Ramon Llull potser s'apropa a Lucera per parlar amb els sarraïns? (dos mesos).

Març

¿Ramon Llull treballa encara a Lucera?, o treballant a Nàpols ¿inicia l'obra 56. *Lo sisè seny, lo qual apel·lam affatus / Liber de sexto sensu, i. e. De affatu?*

Abril

Nàpols: 17 d'abril, vigília de Pasqua: acabament del llibre 56. *Lo sisè seny, lo qual apel·lam affatus / Liber de sexto sensu, i. e. De affatu* (ATCA 2, 1983, accessible a 'Ramon Llull DB', Textos digitalitzats; Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge, 51, 1985; versió llatina en ROL XXXV, 2014): tractat sobre els fonaments dels cinc sentits i de l'afat.

Explicit: Fenit és aquest tractat en la ciutat de Nàpols en l'any de l'encarnació de 1294, en la vespra de Pasqua [*dissabte sant, 17 d'abril*]; lo qual tractat és compilat a glòria i a honor de nostre senyor Deu. Amén (lín. 488-490, ATCA 2, p. 96, Barcelona 1983).

Tractatus iste in ciuitate Neapolitana, ubi inceptus exstitit, et finitus fuit anno domini millesimo ducentesimo nonagesimo quarto in uigilia Paschae. Qui tractatus compilatus exstitit ad laudem, gloriam et honorem domini nostri Iesu Christi. Deo gratias (ROL XXXV, Brepols 2014, Viola Tenge-Wolf, IV, lín. 38-41).

Seqüència cronològica: dos mesos llargs sense obres finides (18 d'abril-juliol).

Maig

Nàpols: 12 de maig: autorització de Carles II de Nàpols a Ramon Llull perquè pugui parlar amb els sarraïns tancats al Castel dell'Ovo (Hillgarth, 67, 32).

Carles II, al comandant del castell del Salvador, a tocar de la mar de Nàpols, que en vulgar es diu Castel dell'Ovo.

Ens plau i manem a la teva fidelitat, a tenor de les presents lletres, que permetis que el mestre Ramon Llull, exhibidor de les presents lletres, home afecte a Nós, de parlar i de dialogar amb els sarraïns que viuen al dit castell, estant-hi, però, tu present i escoltant el col·loqui i una conversa d'aquesta mena.

Donat a Nàpols, sota el nostre segell petit, el dia 12 de maig de la setena indicció.

¿Inicia Ramon Llull els contactes amb els sarraïns del Castel dell'Ovo?

Juny

Nàpols: ¿continua Ramon Llull parlant amb els sarraïns del Castel dell'Ovo? ¿Redacta la 57. *Disputació de cinc savis?* (text crític català a *ATCA*, 5, 1986, accessible a 'Ramon Llull DB', *Textos digitalitzats*; versió llatina: MOG II, 1722, i ROL XXXV, 2014): processió de l'Esperit Sant (deu raons entre un llatí i un grec), opinió dels nestorians (deu raons), opinió dels jacobites (deu raons), i opinió dels sarraïns (deu raons: Trinitat i encarnació).

Êxplicit: Finit és aquest tractat a glòria i honor de nostre senyor Déu.

I dix lo llatí que ço que ell havia dit de la **Trinitat** i de l'encarnació sotsposava a correcció de l'Església romana. I amb aitant partí's dels savis i anà-se'n a ombra d'un bell arbre i considerà longament com feés aquesta petició al senyor sant apostoli i als senyors cardenals per raó de la pública utilitat i per ço que, per tot lo món, sia amat i conegut nostre senyor Déu (lín. 4.851-4.865; *ATCA*, 5, p. 186-187, Barcelona 1986).

Anno incarnationis dominicae MCCXCIV in ciuitate Neapolitana fuit editum hoc opusculum ad gloriam et honorem summae Trinitatis, quae ipsum uelit a linguis mordacibus custodire, ac ipsum faciat, si in aliquo indiget, corrigi uel melius declarari per filios uniuersalis Ecclesiae sacrosanctae. Commendo etiam ipsum beatissimae Mariae uirgini gloriosae, matri domini nostri Iesu Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto uiuit et regnat Deus in saecula saeculorum. Amen (ROL XXXVI, Brepols 2014, ed. Viola Tenige-Wolf, IV, lín. 1574-1581).

Juliol

Perusa: 5 de juliol: és elegit papa l'ermità Pietro da Morrone, que pren el nom de Celestí V, el qual sortirà cap a L'Aquila (llarg trajecte).

Nàpols: Ramon Llull acaba el llibre 58. *Flors d'amors i flors d'intel·ligència*, que tramet (ho diu dues vegades) al Papa (ORL XVIII, 1935; anglès, SW II, 1985; versió llatina en ROL XXXV, 2014, traduïda del català al llatí a MOG VI, 1737): obra de tessitura mística. Destinatari, lloc i temps:

Aquestes *Flors tramet* Ramon Llull, indigne, al sant apostoli quintus Celestinus [*Celestí V*] i al seu honrat i discret col·legi, per ço que, de la petició que Ramon

Llull fa en ço que Déu sia amat i conegut per tot lo món, hagen diligència i membraça amb els amors d'on neixen les flors (Pròleg, ORL, XVIII, p. 274).

I per açò Ramon Llull, indigne, *tramet* aquestes *Flors* i les *Qüestions* d'aquelles al sant pare apostoli quintus Celestinus i als honrats senyors cardenals, per ço que ells vegin en qual manera pot hom destruir les errors dels infidels i provar a ells <la> veritat de la fe romana (ORL, XVIII, p. 284).

Finides són les *Flors d'amors* i llurs *Qüestions*, i finides són les *Flors d'intel·ligència* i llurs *Qüestions*, en la ciutat de Nàpols, en l'any de mil i dos cents noranta-quatre, la fi de les quals sia a glòria i a llaor de nostre senyor Déu. Amén (ORL, XVIII, p. 311).

Nàpols: Ramon Llull redacta el llibre 59. *Arbre de Filosofia desiderat / Arbor Philosophiae desiderata*, pensant enviar-lo al seu fill Domènec –d'uns trenta anys d'edat–, ho diu quatre vegades (ORL XVII, 1933; ROL XXXIV, Turnhout 2011; versió anglesa accessible a 'Ramon Llull DB', *Textos digitalitzats*): llibre que introdueix el fill en la via de la Filosofia, per tal que “hagués membraça i ciència”, i que per aquella ciència i membraça hagués coneixença de Déu, i a manifestar la santa fe catòlica a aquells qui no la coneixen; sense indicació cronològica ni local.

Des del 17 d'agost, Celestí V es troba a L'Aquila (venint de Perusa), on romandrà fins al 6 d'octubre.

Setembre/Octubre

Nàpols: Ramon Llull acaba 60. *De leuitate et ponderositate elementorum* (ROL XXXIV, Turnhout 2011, ed. Carla Compagno): 1. Figura del Foc. 2. Figura de l'Aire. 3. Figura de l'Aigua. 4. Figura de la Terra. Trenta qüestions, dedicat als metges napolitans.

Pròleg: Ad requisitionem medicorum ciuitatis Neapolitanae hunc tractatum facimus, in quo sequimur modum *Artis inuentiuae* et *Tabulae generalis* (lín. 4-6).

ÈxPLICIT: Explicit iste tractatus gratia et auxilio domini nostri Iesu Christi et eius genitricis uirginis gloriosae dominar nostrae sanctae Mariae. Amen (lín. 813-816).

Ramon Llull deuria redactar la breu carta 61. *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels* (J. Perarnau, *ATCA* 1, 1982, text assequible a 'Ramon Llull DB', *Textos digitalitzats*; edició llatina en ROL XXXV, 2014): els tresors espiritual i corporal de l'Església, objectius, logística i exhortacions raonades. Comiat de la carta:

Moltes d'altres raons puria [‘podria’] dir, mas temo trop parlar; i, si trop parlo, soplec i clam mercè que em sia perdonat i, posades aquestes coses que demanen ordre, clamo mercè a vós, sant pare, i a vosaltres, senyors cardenals, que us plàcia mi indigne transmetre dels primers als sarraïns per honrar en ells nostre senyor Déu.

Data aquesta petició en la ciutat de Nàpols. Al sant pare Celestinus i als honrats senyors cardenals, en l'any de mil i CCXC quatre.

Novembre

Nàpols: 5 de novembre, Celestí V arriba a Nàpols (trajecte llarg des de L'Aquila), i inicia la quaresma de sant Martí: o bé el 14 de novembre o bé el 28 de novembre.

Ramon Llull envia o lliura la 61. *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels.*

Desembre

Nàpols: abdicació del papa Celestí V, el 13 de desembre de 1294, a la sala del Castel Novo.

Ramon Llull hi segueix els esdeveniments de la Cúria romana.

Nàpols: 24 de desembre de 1294: elecció de Benedetto Caetani com a nou papa, que pren el nom de Bonifaci VIII.

Any 1295

Gener/Agost

Ramon Llull es trasllada a Roma a començament de 1295.

Roma: el 24 de gener, la cort pontifícia es trasllada a Roma, on el papa Bonifaci VIII fixa la seva residència i on serà coronat el 25 de febrer.

9. Prospectives

L'exposició feta des de l'interior i la casuística generada per la 53. *Taula general / Tabula generalis* i alhora la seva verificació informatitzada realitzada en aquest estudi poden fer pensar que cal impulsar necessàriament la interdisciplinarietat com a sistematització conjectural ineludible en els estudis lul·liàtics, en la mesura que hom vulgui allunyar-se de la iterativa elucubració i de l'assumpció residual sense prou discerniment crític.

D'aquí la centralitat de l'Art combinatòria i, en general, de l'obra lul·liana, en la mesura que implica la manera d'estudiar el món per xarxes relacionals, ja que ell —el món— és fonamentalment connectiu, sincrètic i participatiu, atesa la transversalitat natural del saber. El físic Federico Faggin (1941-), creador del primer microprocessador, procedeix amb aquesta especulació renovadora.

D'altra banda, Ramon Llull també va intentar ampliar, que no reemplaçar, en certa manera, les argumentacions aristotèliques per mitjà d'una xarxa de relacions concordants o contràries a l'hora de plantejar una demostració amb premisses i determinades regles necessàries, si bé anteriorment les havia formulades des de dos extrems: dalt, les dignitats divines, i a baix, l'acció de les qualitats elementals.⁵ Ramon Llull, doncs, fa evident d'aquesta manera l'actiu intrínsec de l'ésser des del seu radical ontologisme.

A partir del primer sojorn a París (1288-1289) Ramon Llull reestructura l'Art, de manera que ha entès que per oferir una explicació certa de l'essència de la realitat, a més de necessitar de l'analogia per a la seva comprensió, cal estendre bàsicament la seva naturalesa dinàmica a tot l'univers, articulant-la en una relació triàdica (actiu / passiu / connectiu) a l'interior de cada objecte: bonesa → bonificatiu / bonificable /

⁵ Idees en aquest sentit: Berlin (4): "Seven hundred years after his own death, Llull retains both his fascination and his status as a relative outsider, and it is this combination, the multiple institutional, disciplinary, philosophical, spiritual, and linguistic lines crossed in his writings, that assures his relevance as both an object of study as such and a bulwark against intellectual complacency in medieval studies and beyond." La "Ramon Llull Database" (Llull DB) és un clar instrument per a poder aplicar la metodologia més idònia, en una propera etapa gairebé categòrica, a la renovació científica i relacional dels estudis lul·lians.

bonificar † home → hominificatiu / hominificable / hominificar. És d'aquesta manera que tot ésser recolza sobre un dinamisme ontològic.

Avui dia, per poder caminar pel camí d'aconseguir aquest objectiu i d'altres no menors, caldrà comptar amb les aportacions dels estudiosos sectorials que excel·leixin per la seva independència racional davant de la veritat que emana de l'ésser i renunciïn a la intransitorietat extremista dels sabers imposada per l'allunyament de la vera racionalitat: s'imposa un ecumenisme científic, minuciós i objectat, un nou cicle sapiencial a semblança de l'esperit que va coordinar els congressistes diversos, dispars i diferents aplegats als claustres de l'antiga Biblioteca d'Alexandria, els quals saberen esforçadament assenyalar a la posteritat el mètode corporatiu del saber.

He de manifestar que el mateix títol d'aquest congrés que clou l'Any Ramon Llull m'ha fet pensar en aquesta apertura devers l'infinit de la ciència, sense apel·latius reductors. I és que Ramon Llull està inclòs per dret propi dins el moviment aglutinador i enciclopèdic estès entre els intel·lectuals contemporanis seus, com Vincent de Beauvais (1184/1194-1264), Albert Magne (*ca.* 1200-1280), Roger Bacon (*ca.* 1219-1292), Guillem d'Ockham (*ca.* 1287-1347), entre altres.

Obres citades

- Berlin, H. "Introduction: Llull among the Disciplines." *eHumanista/IVITRA* 8 (2015): 1-4.
- Bonner, A. "Modificacions al catàleg d'obres de Ramon Llull." *EL* 26 (1986): 81-92.
- . *Base de Dades Ramon Llull (Llull DB)*. Universitat de Barcelona. Disponible en: <http://orbita.bib.ub.es/llull/cioarl.asp>
- Domínguez Reboiras, F. "II. Works." Dins *Raimundus Lullus. An Introduction to his Life, Works and Thought*. Turnhout: Brepols Publishers, 2008. 125-242.
- Hillgarth, J. N. *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*. Universitat de Barcelona/Universitat de les Illes Balears, 2001.
- Llinarès, A. *Raymond Lulle, philosophe de l'action*. París: PUF, 1963.
- Monti, G. M. *Storia dell'Università di Napoli*. Napoli, 1924.
- Villalba i Varneda, P. *Ramon Llull. Escriptor i Filòsof de la Diferència*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2015.